

ԻԱՐՈՅԸԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԸԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԸԿԱՆ

Ձ. ՏԱՐԻ 1892

Տարեկան 10 ֆր. ոսկի — 4 յր.:
Վեցամսեայ՝ 6 ֆր. ոսկի — 2 յր. 50 կ.:
Սնկ թեւ կ'արժէ 1 ֆր. — 50 կոպ.:

ԹԻՒ 3 ՄԱՐՏ

ԱՐԾԱՐԺՆԵՐԸ

ՄԱՅԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՆԵՄԵՍԻՍԻ ՅԱՆԱՅ ԲՆՈՒԹԵՆ ՄԱՐԿՈՅ

ատ ժամանակ չէ որ լայն տեսաւ մեր նախնեայ գրաւոր վաստակոյ մեր ալ Վենեակոյ Ս. Ղալաբաւ տպաւանէն: Ասով՝ «Մատենադարժ իւնք Նախնեայ անուամբ հրատարակուող ժողովածուն ճոխացաւ գրուածամբ մ'որ եթէ ոչ իւր ճարտար թարգմանութեան եւ գեղեցիկ լեզուին, գտնէ իւր նշանակալից բովանդակութեան կողմանէ արժանի է ու չարութեան: Այս մատենան եւ Նեմեսիսի Եմեսայեայ (կամ ըստ մեր նախնեայ՝ Գրիգորի՝ Նիւսայեայ) Մարգարեկազմութեան վրայ ճառող ընդարձակ գրութիւնը, որուն վերնագիրն է «Յաղագս Բնութեան մարդոյ»՝ (Περὶ φύσεως ἀνθρώπου), այսպէս նոյն իսկ վերնագրով տարբերելով Նիւսայեայ նման գրութեան:

379

Նեմեսիսի այս գրութեան հայերէն թարգմանութեան վրայ առաջին անգամ գրեց Է. Արսէն Ա. Սուբրեան «Բաղմալեպի մէջ»: Այս հատուածին վերնագրին իսկ կ'իմանանք որ ճաշակ մը կ'ուզէր առջ գրիչն սոյն թարգմանութեան բովանդակութեան եւ լեզուին. եւ այս պատճառաւ ամբողջ գրութեան բովանդակութեան լրացուածոյ համառոտութիւն մըն է հասուածն, ուր ի մասնաւորի ջանացած է հմուտ գրիչն հայոյն ուսումնական բառերուն նշանակութիւնը ճշգրտելու համար՝ զնեւ փակագծի մէջ համապատասխանող գաղղկականները: Հատուածը կը վերջանայ նշանակալից նախադասութեամբ՝ թէ «Թարգմանն շատ հասարակած՝ չէ իւր բնագրին, եւ շատ տեղ՝ ուր աւելի պակասի էր որ հայերէն բառից լայն մը տար մեզի՝ հան լուծութեամբ կ'անցնին, եթեմ տարի վերջը սկսաւ լայն տեսնել այս հետաքրքրական գրութիւնը՝ «Բաղմալեպի» 1887—88 տարւոյ թուերուն մէջ, եւ հասաւ մինչեւ Ժ.Վ. Գլուսի, որ գրեթէ կէսն է ամբողջ գրութեան: Մնացեալն ամբողջովին լայն տեսաւ ոչ շատ ժամանակ յառաջ համեմատութեամբ ձեռագրայ Է. Բնագրին: Այս միջոցին հասուածի մ'ալ գրուած է Նախնեայ Թարգմանութեանց Մատենադարանին մէջ:»

Հրատարակութեան յառաջարանին մէջ յառաջ բերուելով «Մատենադարան Հայկական Թարգմանութեանց» հեղինակին այս նկատմամբ գրածը՝ կը ջղջղուի նաեւ որ Գրիգորի Նիւսայեայ չէ ճառս՝ յիշելով այն էական կետը՝ թէ գրուած մէջ հոգեւոր

¹ Նեմեսիսի փիլիսոփայի Եմեսայեայ ճառագոյն Բնութեան մարդոյ, Վենեակի, տպ. Միխիմ արեանց, 1889—91, 80 էջք. 1861:

² «Բաղմալեպ», ԼԸ տարի, 1880, Պրակ Դ, էջ 326—330:

³ Ճմբ. «Բաղմալեպ», 1887, Դ, էջ 318—329: Նոյն՝ 1888, Մ, էջ 31—50, Բ, էջ 118—124, Գ, էջ 217—224 եւ Դ, էջ 313—323:

⁴ «Մատենադարան Հայկական Թարգմանութեանց Նախնեայ» Վենեակի, տպ. Միխիմ, 1899, էջ 629—632: Ճմբ. Նաեւ՝ էջ 371:

նախապայման ինքն կ'ունենայ, որ օտար և Նիւսա-
ցոյ վարդապետութեանէն Այս մասին աւելորդ է
խօսիլ, վասն զի խնդրոյ տակ չէ այն՝ թէ բոլորովին
որոշ գործը և Նիւսացոյն գրութիւնը: Վերջինս
գրած էր նախ «*Συναγωγικαὶς Ὑβήνων*» թիւն
վերջերս այն» (*Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς ἑξαμῆρου.*)
Եւ այն՝ ի խնդրոյ իւր Պետրոս Էջօր, որ վանահայր
էր վաղեմի մի Պառնոսի և: Ետոյ եպիսկոպոս եղաւ
Սեբաստիոյ: Նիւսացին իւր այս գրութիւնը 379ին
գրած էր. իբր շարունակութեան գրեց նաեւ երկրորդ
մը «*Ἄσας Ὑπάρχοντες*» թիւն (*περὶ παρασκευῆς
ἀνθρόπου*), յամբողջին 30 զիւր բաժնուած: Այս վեր-
ջին ճառին ճեւ շփոթելով Նեմեսիոսի նոյն նիւթոյ
զիւր գրածը՝ Գրիգորի Նիւսացոյն արուեստը Նեմե-
սիոսի գրութիւնը հայ գրութեանց մէջ, մինչ ընդ-
հակառակս Գրիգորիս Արտսերն (Dionysius Exi-
guus), որ Նիւսացոյն գրութիւնը թարգմանեց լատի-
ներէն, վերջնոյն ալ Եփեսոսի բնծայեց, որ
Լուսինանի վանահայր էր: Նիւսացոյն գրութեան
հայ թարգմանութիւնն ալ կայ ճեւապարտ մէջ,¹
բայց գեա չէ հրատարակուած: Իսկ Նեմեսիոսի
գրութեան այն բնագիրը, որ չի կրնար շփոթուիլ
Նիւսացոյն գրութեան հետ, լոյս տեսած է շատ ան-
գամ, եւ մանրամասն քննութեան առարկայ եղած:
Առաջին անգամ՝ հրատարակեց զայն Նիկ. Եւ-
ջրագրիոս 1565ին Վիտտուրիոսին՝ Ա.Լ. քանի մը
հրատարակութիւններէն ետքն՝ աւելի կատարեալ
է ուղղեալ լոյս տեսաւ յՕրբֆոր 1671ին:² Ա-
մենէն աւելի ընտիր հրատարակութիւնն բնաւ Մատ-
թէ ի Մարկուսի 1802ին:³ Ընդարձակ ներա-
ծուէ եւսմանը կրկին հրատարակեցաւ Վալլանդիոսի
է: Մինչեւ համբաւաւ օրոգիւծութենէն մէջ.⁴
Թարգմանուեցաւ ի գերմաներէն եւս, եւ մանրա-
մասն քննութեանց ենթարկուեցաւ շատ անգամ:
Սակայն եւ այնպէս հայ թագրի մանրամասն ու-
սումնասիրութիւն մը հաճեց է եւրոպական ու-
սումնասիրանց: Վասն զի հայն՝ որ կէտ առ կէտ եւ
նիւսականաբար թարգմանուած է, շատ հին բնա-
գիր մը կ'ենիմ աղբի: Ըստ որում թարգմանուած է
ըստ վկայութեան թարգմանչին՝ 716ին Յ. Ք: Արգ

ընդունելով որ թարգմանչին տեսած բնագիրը գտնէ
100ամեայ էր, հազիւ երկու դարու անդիպաւ կը
մնայ հեղինակին գրութեան եւ թարգմանութեան
նախարարարին մէջ:

Որչափ ծանօթ է Նեմեսիոսի գրութիւնն,
այնչափ աղտ է նոյն գրող հեղինակին վրայ մեր
աւելեցած ծանօթութիւնը: Այսինկատմանը Տեսու-
եալը կը գործի հրատարակութեան յառաջադրանք
մէջ: «Տարակուսական կ'երեւայ Նիւսացոյ կամ
եպիսկոպոսական աստիճան ունեցող ուրիշ որեւիցէ
անձի մը վերադրել» անդամանական մանրամասնու-
թիւնը որ ի զլուին ԵԻ: Բովանդակ գրութեան մէջ
հեղինակը ոչ աննշան, մանաւանդ թէ բազմահմուտ
խմաստներ կ'երեւայ: Բայց քրիստոնէական կրօնից
ճշմարտութեանց նկատմամբ՝ թերեւս չափաւոր
գիտութեամբ: Ըստի թէ թէ բանագրատուիք Նեմե-
սիոս անունով մէկու մ'ալ ընծայել զայն, հաւա-
նական կ'երեւայ հմտից՝ կապաղովկիոյ համանուն
քաղաքական մը հեղինակ սեպիլ, որուն Ստուսի-
արտն ուղղած է իր մէկ քերթուած, զան եպիսկո-
պոսական աւագութիւն ունեցող անձի մը — Ա-
ղաղիսարի եւ Եւսումիսարի անունաց է: Հերթաւանց
իշխատարկութեանէն յայտնի կ'երեւայ թէ 375
թուականին ետքն եղած է շարագրութիւնը.⁵

Այս տեղեկութեան մէջ քանի մը անձնու-
թիւնը կ'երեւան սարգած: Նախ այն որ հմուտ է
հեղինակին հին իմաստասիրաց գրութեանց եւ իւր
ժամանակին քաջ անդամանքիններէն է, արգելք
չէ որ հեղինակն յետոյ բարեբաղած ըլլայ եպիսկո-
պոսական աստիճանին: Հին եկեղեցոյ մէջ ցանցու-
նէ այն որ հեթանոս իմաստասեր մը քրիստոնէայ
ըլլալով երեւմէ մինչեւ եպիսկոպոսական աստիճա-
նին կը հասնի: Գորցո մէջ չնիք տեսնիր որեւիցէ
արգելք հեղինակին նոյն կարգին վերաբերու-
նէ չի կրնար անհմուտ բնուիլ քրիստոնէական կր-
օնից, որուն իւր գրող մէջ այնպէս գեղեցիկ ճատա-
գով կը կանգնի: Ըստ նորագոյն քննադատական
կրօնագրութեան որ գրոցո հեղինակն եպիսկոպոս էր Ե-
մեսոյ քաղաքին լսելիորդ Փիւնիկէ, եւ իւր գրու-
թիւնին իսկ առեալ՝ հաւանականօրէն կ'աղբիք Գ
գարուն վերջին եւ Ե գարուն սկիզբները: Սակայն
բաւական պատճառ կայ ընդունելու որ այս եպիս-
կոպոսն միեւնոյն Նեմեսիոսն է, որ երեւմէ հեթան-
ոսն էր եւ կուսակալ Գամբաց, եւ որուն Գրիգոր
Նազիանզացի ուղղած է շատ մը նամակներ: Այժմ
իսկ կը գտնուին չորս այսոյիսի գրութիւնը՝ գրութեան
յամբ իբր 386—87, Բայ ասոր 334 տողէ քեր-
թուած մ'ալ ուղղած է Գրիգոր այն Նեմեսիոսի,⁶
որուն մէջ կը ցուցնէ զից աստ թիւնը եւ կը յոր-
դորէ քրիստոնէայ ըլլալ. իսկ այս քերթուածը
գտնէ 384 Յ. Ք. տարին յառաջ գրութեան շերտ-
ար գիտնոյ: Կ'երեւայ որ Գրիգորի այն ճիշդ քրիս-

¹ Հմտ. «*Մատեն. Թարգմ. Նախն.*» էջ 371, ուր
«Տեսութեան մարգրն կազմութեան» տարգրութիւնը կը կրէ
վերջածին Մատենապարտին թիւը 445—452 կը բաժնադրեն
Նիւսացոյն «Բնութեան Մարգարտութեան» եւ Կուսու-
նական գրքը, անուն գրութիւնները իսկ թ. 453, որ անա-
նուն «Բնութեան եւ Մարգարտութեան» գրքը, «քառա-
սուն բողբոջի գրեալ ի թիւի, սկիզբն թիւի, գրութեան
մըն է, կը համարուի թէ Նեմեսիոսի այս գործն ըլլայ»
(Հմտ. յիշեալ «*Մատենապարտ.*» է. 3. էջ 631):
² Nemesii Opera, gr. et. lat. ab Nic. Ellebædio.
Antv. 1565.
³ Հմտ. Auctarium bibl. Patr. Ducaei, Paris.
1621, Tom. II. Գարնեալ Auctarium etc. Morelli, Paris.
1654, Tom. VIII.
⁴ Nemesius, etc. Oxon. 1671. Այս հրատարակու-
թեան հեղինակը Fell գրեմականը կը գտնէ ոմանը: Հմտ.
Nirschl, Patrologie, II, p. 231.
⁵ Nemesius, etc. Chr. Fr. Matthei, Magdeburg,
1802.
⁶ Galandus Bibliotheca veterum patrum. Venetiis,
Tom. VII. — Migne, Patrologia cursus completus.
Series Graeca, Tom. XL, pp. 503—818. Այս երկու հաւա-
քածոյց վերջին լատիներէն ալ կան Նեմեսիոսի եւ իւր
գրող վրայ սկիզբն թիւն թարգմանչին զանգեմ ծանօթու-
թեամբ Osterhammer գրեմականը (Salzb. 1819): Բայ
սակայն զոգեց գրող վրայ՝ Ritter, Geschichte der christli-
chen Philosophie, II, 461—484 եւ այլք բազմա մը:

¹ Հմտ. Գրիգորի նամակները՝ Migne, Tom. XXXVII,
pp. 21—384, եւ Caillau, Collectio Selecta SS. Ecclesiae Pa-
trum. Parisiis, Tomus LI, 1839. Ի մասնաւորի՝ էջք 267—
271: Նամակաց թիւն է ըստ այցի՝ ճՃԳ, ճՃԲ, ճՃԳ,
եւ ճՃԵ իսկ ըստ Caillauի հրատարակութեան՝ ճՃԸ—
ԳԼ:

² Հմտ. Գրիգորի երգերը՝ Migne, Tom. XXXVII,
pp. 398—1600 եւ XXXVIII, pp. 11—134. Իսկ Caillau,
Collectio, Tom. LII, Paris, 1840, ուր մը այս երկն է՝
յէս 484—489:

տունայ ինչու զնեմսիրո՞ւ անպատու չէ մնալած. վասն զի Գրիգոր իւր նամակաց մէջ յայտարարէ կը յիշէ Նեմսիրոսի մէտ ըլլալն ի բրիտաննութիւն. մահաւանդ թէ տեղ մը որոշ կ'ըսէ՝ թէ Նեմսիրոս բրիտաննութեան գահաւարտ առաջին քայլն առնած էր եւ սկսած։ Այսպիսի հռչակասր իմաստաւոր էր իւր գործին ետքը զիւրաւ կրնար մինչեւ եպիսկոպոսական գահն ամբառնալ։

Նեմսիրոս իւր գիրքն գրած է իբրեւ փիլիսոփայ, ամբողջ գրութիւնը լին է յոյն հեթանոս իմաստասիրաց գրութեանց շարքին թեմաքին, եւ մերժելով զանոնք՝ բրիտաննական գրութեան ջատագով կ'ըլլէ։ Ասով ստացանք է Նեմսիրոս «Փիլիսոփայի վերադիրք» մը. դարու վերջերս ծաղկող առօրի փառեմադիր մը՝ Մովսէս Բար-Վեփա անուն՝ կը յիշէ Նեմսիրոսի գործքը «Վասն ծառայն կենաց» ատուգումով, եւ կը կոչէ զնեմսիրոս «Իմաստաբեր քննադատ»։ Բար-Վեփայի այս կոչումը կը գտնուի իւր «Գրասիրի Մեկնութիւն» զրոյ մէջ (Մասն Ա. գլ. Ի.)։ Նեմսիրոսի գրող առօրի թարգմանութիւն մ'ալ կայ, որ սակայն հայոցն հետ կապ չունի։ Միայն մտադրութեան արժանին այն է որ հայ ընթերցողը մը ճանմատան կ'երեւայ հայն առօրի թարգմանաւորութեան հետ։ Նեմսիրոսի «Վասն Յիշողականին» զգուշման մէջ հայ թարգմանութիւնն անշարիր կտոր մ'ունի, որ կը գտնուի Նիշնպէս քաղաքացեալ շատ մը յոյն ձեռագրաց մէջ։ Հիշիչ այս տեղը ամեն հայ ձեռագիրք լուսանցքի վրայ ունին այս տողը՝ թէ «Այս առեւ անշար էր ի բան, յառաջին Բնաւթեան զէր՝ չկայր այս տունս»։

Հայոցն յունէն թարգմանաւոր ըլլալ խնդրոյ նիւթ է ինչ կրնար ըլլալ. այնպէս որոշ էր եւսնոսի այս՝ ամեն տողի մէջ։ Մենք բացարձակ թիւն մ'ալ այն է որ այս թարգմանութիւնն ան ժամանակն եւ թարգմանիչը ծանօթ են մեզ, մինչդեռ մեր թարգմանութեանց մեծ մասին նկատմամբ այսպիսի անզեկութիւնը կը պակսին ընդհանրապէս։ Թարգմանիչը զրոյ վերջը կցեր է այսպիսի յիշատակարան մը. «Ի վեցհազարերորդի երկերիւրեքորդի քաղաքացեալ թեմաքին արարածոց աշխարհի, ըստ յունարեն թեմաքին չորեքտասներորդի ընդիշխարհին. իսկ ըստ հայոսն թեմաքին ՄԻԱ (== 772 Յ. Ք.)՝ յաւաքին ամբ թագաւորութեան Լեւոնի (Գունայ կայսեր), թարգմանեցան ի գիրք սրբոյն Բրեթեղի, Նիւեղայ եպիսկոպոսի, ի ստոյղ օրինակաց, ի Կատակոլոսոյն. ի ձեռն Դաւթի հեղափոխի, եւ թագաւորական սեղանի վրէն ինչու ի. ի ձեռն Մարգարէի քահանայի եւ զերթիւնի, աշակերտ անասն Մովսէսի՝ Սինեայ եպիսկոպոսի։ Յիշեցէ զնոսա ընդօրինակողքն եւ։ Այս յիշատակարանին կը տեսնուին որպէս յոյն նոսրեմադիրն որով եղած է թարգմանութիւնն, Նեմսիրոսի անունն տեղ նիւսացոյն անունը կրած կ'երեւայ եւ զրոյ վերնագիրը կամ թարգմանիչն. ապա թէ ոչ՝ անհնար էր որ թարգմանիչն իսկ նիւսացոյ ապա գրութիւնն, եթէ Նեմսիրոս ընթերցած ըլլար։

Միջին է նշնպէս այն՝ թէ թարգմանութեան կրեկին թարգմանացոյ սին է զլեւոստին։ Այս խնդրոյ վրայ կը գրէ հրատարակիչը. «Ինչպէս է թէ արգեօք ինքնին ինչ թարգմանիչն (Ստեփանոս Սեւեհեցի) թէ լոկ սրբաբարձ կամ, յարգարող թարգմանութեան յիշատակիչն ի նմանի Դաւթի հետ պատասխ. որում յիշուի ի գէպ եր ընծայել զյուսնաբոս հայերէնը քան հեղինակի վեմական Աագ Օրհնութեանց, եթէ չէին ի միջի եւ այլ յունաբան թարգմանութիւնը վերջնայս եւ վրայութիւն պատմագրաց զգործոց նորա ի քաղաքին Կատակոլոսոյն. — իսկ թէ զնեմսիրոսն ինչպէս պատուի կոչումն՝ զոր վերագրէ Դաւթի՝ անգիտանալով, Մեղի լաւ կ'երեւայ երկրորդն, այսինքն՝ այն թէ Դաւթին է բուն թարգմանիչն եւ Ստեփանոս միայն յարգարող. եւ այս յայտնի է նաեւ անկէ որ նախ կը յիշուի Դաւթի անունն իբրեւ գլխաւոր թարգմանիչ։ Այս Դաւթին, զոր «Հառկայեցին» կը կոչեն տանը,՝ նորանշան երեւոյթ մըն է հայ մատենագրութեան մէջ, այնու որ գրեթէ բոլորովին անտես է գած է եւ իւր գործոց մի մասն ալ զրուստ ար անհայտ վերագրուած։ Բայց այս կէտին վրայ այսպէս թերեւս կր խօսինք։

Նշանակալից է Դաւթի «Կենա սեղանայ» վերագրէր, զոր չի կրնար մեկնել հրատարակիչն, բայց զոր արդէն 1864ին շատ լաւ մեկնած կ'երեւայ Բրուսէն։ Գայտնապէս կը տեսնուի որ «Կենա» սխալ գրուած թիւն էր կրնայ ըլլալ փոխանակ «Կեւ» զորեւ, որ է լատինական cellarius բառը, թէ եւ կրնանք ալ ըսել որ «Կենա» գրադասութիւնն անգիտարարութեան է «Կեւ» ձեւին. գտնէ չէր կարծիք որ Կեւն թարգմանութեան ծանօթ բառ ըլլար «կեւար» Այս վերջին բառն, որ «մատնապէս» ըսել է, կը նշանակէ Դաւթի աստիճանը, որ «Թագաւորական սեղանայ կեւ» էր, իսկ եթէ «Կենա» ձեւին հաւաքաւոր ըլլալը ստուգուի, կրնանք թերեւս ընդունիլ որ լատիներէն coena (սեղան, ծաշ), coenatorius (ծաշակաւ), coenatorium (նշարար) են բառերու հետ կապ մ'ունենայ. բայց այս այնչափ հասանական չէ. վասն զի օրինակի համար * coenarius իբր պաշտամանն անուն չի գործածուի լատինացոյց զոր, մինչ Հառկայեցոց արքունեայ «մատնապետ» արքեպիսկոպոս (կեւար) կը կոչուէին։

Նեմսիրոսի թարգմանութեան այս յիշատակարանը զեւ շատ խորհրդածութեանց նիւթ կրնայ ըլլալ, բայց մենք համատարբ կը յիշեցնենք միւ միայն։ Թարգմանութեան ժամանակն կը գտնուի 622 թ. տարին աշխարհի տեղը ման (== 719 Յ. Ք.) եւ Լեւոնի կայսեր (Խաւարացոյ) առաջին տարին (== 717 Յ. Ք.) եւ Յունաց «Ընդիշխարհին» 14րդ տարին, որ միաբան է աշխարհի տեղը ման տարեդէ, բայց ոչ Լեւոնի գահակալութեան, որով երկու տարեան տարբերութիւն կայ։ Սակայն այս ոչինչ է։ Այս թուերէն զիմաց իբրեւ համապատասխանող կը գրուի երառարկանքնա մէջ Հայոց ՄԻԱ տարին,

¹ Հմմտ. էջ 162, Ծ. 2։

² Հմմտ. Կիսկոպոս Գահապեղի, Գատակոլիւն, տպ. ՎԿԵԱ, 1865, էջ 40, 31։

³ Histoire de la Sionie par Stéphanos Orbélian, traduite par M. Brosset. St. Pétersbourg, 1864 pp. 82—83։

⁴ Հմմտ. Բրուսէ, անգլ. էջ 82, Ծ. 3։

¹ Հմմտ. J. S. Asseman, Bibliotheca Orientalis, Romae 1721, Tom. II, p. 129.

² Հմմտ. էջ 85, Ծ. 1։

³ Նեմսիրոս Գաղապ Բնաւթեան, էջ 126 եւ Ծ. 1։

որ է 772 Յ. Ք. (·) ուստի ինչ Գառնա տարբերութեամբ: Սխառն արդյունքներ է. մանավանդ եթէ միտ դնենք որ բոտ Սիւնեայ Պատմութեան՝ Ստեփանոս Գրեթէ է Հայոց ՋԶԻ (— 735 Յ. Ք) տարւոյն Յուլիան 21ին: Ի Տարեի ինքն Ստեփանոս այսպիսի սխալ թիւ մը չէր կրնար գրած ըլլալ, թէ եւս այդպէս ունին բաց ի հրատարակութենէն՝ նաեւ Բրուսէի տեսած ուրիշ մէկ ձեւագիրը Ջուլայի գրաստանը: Սակայն եւս ալ ամէն ձեւագիրը այսպէս սխալ ունին թուականը, թէ եւս հրատարակութեան մէջ հոս ձեւագրաց տարբերութիւն մը չի յիշուիր: Գար մը յառաջ 4. Միջայէլ մ. 2ամբ յիշեալ իբր Գատմութեան մէջ բերած է յիշատակարանն ուրիշ ձեւագրի մը համեմատած, ուր թուերը լինէ Մայլազգ են: Անխարժի թուականը կը գտնէ 6225, իսկ «կենտո», բառի տեղ կը կարգադրուի ուրիշ ազգաւարութիւն մը «յակիւնտո», Աստիք ի բաց թողալ՝ կը յիշեցնենք որ 2ամբեանի օրինակը «ստ հայր» թուականին. ՃԿԼՊ կը կարգադրուի, որ է 716, ուրեմն կրնանք ըսել՝ ճիշդ: 2ամբեան կը յաւելու թէ «ի Գոմ» ձեւագրի միայն «ՄԻԱ» թուականը գրուած է, զոր «յայտի սխալ գրաւց» կ'անուանէ: Հոս ուրեմն հրատարակչին վերագրելու ենք որ սխալ ընթերցումը նախանշածը ընտրած է միւսներէն՝ առանց միտ դնելու ժամանակագրական վերլուծելին: Բայց աւելի մեծ է բոտ մեղ այն թեւորութիւնն որ եւ ոչ նշանակաւոր է թէ ուրիշ ընթերցումն ունին միւս գտնէ. քանի մը ձեւագիրներ:

Թէ 716 կամ 717 թուականն է միայն ուղիղն՝ այն ստույգ է: Այս թուականը կը հաստատուի նաեւ Սիւնեայ ուրիշ մէկ յիշատակարանովն զոր կ'ըսեն է Սիւրիք գործն թարգմանութեան վերին այսպէս. «Ի վեցհազարերորդի երկերեւեցերորդի քսաներորդի չորրորդի ամի արարածն այ աշխարհին, ըստ յունարէն թուոյ՝ ի չորեքստասներորդի եւնդիկտոնի՝ յերկրորդ ամի թագաւորութեան Առաքաթի, թարգմանեցան զիրեւ Պարսպմանց եւ թըղթոյ սորոյն Սիւրիք եպիսկոպոսականին Անքըսանգրի ի ստույգ օրինակաց, ի կոստանդինուպոլսի, ի ձեռն Գաւթի ի հիւպատոսի եւ թագաւորական սեղանոյ ինտէլէն: Եւ ի ձեռն Ստեփանոսի քերթողի՝ աշակերտի Մովսէսի Սիւնեայ եպիսկոպոսի: Արդ մաշթեմ» եւն: Հոս մտաւորութեան արժանի բաց ի «կենտո» աղաւաղութեան կրկնուելն՝ այն է որ Հայոց թուականն չէ գրուած, որ սակայն եթէ չէ ապագրութեան վերլուծանաց արդիւնք, ստույգ զընդին անմտադրութեան պտուղն է: Բրուսէի տեսած Ջուլայի ձեւագիրն ունի այս տեղ Հայոց թուականն ալ՝ թէ եւս գարնեալ սխալ թուով ՄԻԸ (— 779) գրելով, եւ այս գարնանայի չէ այնու որ նաեւ աշխարհի ստեղծման թիւը 6004 եղած է,

«Անատոս» անունն «Ատոս», մնացած է, միով բանիւ բուական աղաւաղած: Մեղ այժմ կը բուէ այն որ Անատոսայ երկրորդ տարին թարգմանութեան է գիրքս, ուստի եւ յամի 714 Յ. Ք, վան զի Անատոս Անթեմիոս թագաւորաց 713—716 Յ. Ք, որ միայն կը յարմարի Ստեփանոսի և Պոլիս գրաւորութեան ժամանակին: Այսպէս Պարսպմանց արդ թարգմանութիւնն երկու երեք տարի կանոն է քան Նեմեմիոսի արդն: — Գոմարտարար պատմութիւնն՝ որչափ մեղ ձեռնած է, որոշ չի գտնի թէ որ տարին և Պոլիս գնաց Ստեփանոս: Այսչափ դիտելք որ յամի ՃԾ (— 701) գտն իւր հայրենիքն էր:

Անքըստ յիշեցնիք քանի մ'օրինակ որ Նեմեմիոսի թարգմանութեան ժամանակը սխալ կը գրեն եւ փոխանակ ՃԿԼ թուին ՄԻԱ թուականը կը կրեն: Թեքեւս հեռաւորացական է գիտնալն այս սխալ ընթերցման հետեւութիւնը: Հասն եւ կարծումն աւելի հին է այս սխալն. այնպէս որ արդէն Սամուէլ ԺԲ գարուն նոյնը կարգացրէ է, եւ ըստ այնմ ալ իւր ժամանակագրութեան մէջ անցուցեր է Փրիկին Շննդեան 246 (775) եւ Հայոց ՄԻԲ (773) տարին ետքը միայն յիշելով՝ թէ «յայտ» ժամանակի էր Ստեփանոս գրան երեք որ բանիւրս ճանաչէր: Հասն ի կատարման մանկին իմաստաւորական եւ գրամատիկոս» (γραμματικός) արհեստից հանգրծ հոգեւորական առաքինութեամբ, Սամուէլ կը յաւելու հոս թէ «էին եւ վարդապետը յաշխարհին Հայոց ընտրեալ եւ լուսաւորեալը Տէր Եփրեմ, եւ Անատոս եւ իսախիլ եւ Գաւթի հոգեւորներ: Մեծ Իմաստասէր Ստեփանոս սինեցի յաշխարհ Մովսէսի» ճիշդ այն տողերը Սիւրիսու Գանձակեցի օրինակած է իւր Գատմութեան մէջ՝ միայն այն տարբերութեամբ որ սկզբան ՄԻԲ թուականն յայտնաւէց գրեր կրկնէր է գրելով՝ «Եայտ» ժամանակն թուականին երկրէն բռն եւ երկու էր, Ստեփանոս գրան երեքն է: Եւն: Արեւմտ Սամուէլի՝ Ստեփանոսի վրայ գրածն աղբիւրի միայն վերը գրուած յիշատակարանն է, եւ այն՝ սխալագիր արդէն:

Ինչպէս Սամուէլ, նոյնպէս նաեւ Սիւնեայ Ստեփանոս պատմողը կարգադրէ որ յուն յիշատակարանն, երբ Ստեփանոսի համար կը գրէ ի մէջ այլոց. «Դանթեթացեալ մեծ հիւպատոսի միւր Գաւթի մանուն եւ թագաւորական սեղանոյն ինտէլլի՝ նորին ձեռնառութեամբ թարգմանէ զգեղեցիկ գիրս Սրբոյն Գիորգիսիոսի, եւ ինքն զնէ գոմարտարայն է իր թիւին բանիցն լուծումն բան առ բան, թարգմանէ եւ զգիր քաղցրաբան Գրիգորի Նիսեացոյն զընտրութեան եւ զկապմութեանն, եւն: Հոս «կենտո» բառը յայտնի ապացոյց է որ առեւտած է Ստեփանոսի

¹ Ստեփ. Սիւնեայ եպ., Գատմութիւն, ապ. Մոսկու, 1861. ԳԼ. Է. էջ 103:

² Brosset, էջ 83, Կոմ. Ջուլայի Հայոց գրաստան այս ձեւագրի թիւը կը գտնէ 114, որ եւ Նեմեմիոսի այս գործին, ինչպէս յառաջ բերած յիշատակարանին էր տեսնուի:

³ Գատմութիւն Հայոց, Լոր. Բ. Վեներաբ., 1785: Գիրք Գ. Գատմութիւն Կ. Էջ 555:

⁴ Հմմտ. Մատթեոս. Թարգմ. Դասի., էջ 519:

⁵ Brosset, էջ 82—83, Կոմ. Ջուլայի թիւն է թիւ 59 Ջուլայի գրաստան, որուն ցուցակին Բրուսէի խառն է Ad. Berger տեսն պաշտօնային մը յԱղբիւրովս:

¹ Հմմտ. Ստեփ. Սիւն., Գատմութիւն, ապ. Մոսկ. էջ 96, ուր կը յիշուի թէ և. Պոլիս թիւն յառաջ Մարտեանց ամիսը եւս Եւրոպան «հայանց հօր», առաւորագրութեան տեղ, որ «Յոնտոն» (οικονομος տեսնուի) էր նոյն փանց, եւ «որ յօրինեց զպաշտօնացողին ստեղծանքն աշխարհայնաց եւ յիշատակաց մարտիրոսաց զՅովնանն ի ՃԾ թիւին 73», (տեք 701 Յ. Ք.):

² Հմմտ. ձեւագր. Մեր Գրաստան՝ Թիւ. 130, Թ. 131ա. Դիւնալ եւ 130. Թիւը 16 է: 67:

³ Թիւ. 16 եւ 130. «Գրամարտիրոս», իսկ Թ. 67 եւ Կիրակոս (էջ 80) «Գրամարտիրոս»:

⁴ Սիւրիսու Գանձակեցի, ապ. Վեներա. էջ 40.

⁵ Ստեփ. Սիւն. Գատմ. ապ. Մոսկ. էջ 98:

թ արգմանութեանց յիշատակարաններէն, եւ Նեմեսիոսի տեղ գրիւորի Նիւսայոյ այ անունն ալ մեր թարգմանութեան յիշատակարանէն օրինակուած կ'երեւայ, եթէ բուն Նիւսայոյ գրութիւն չէ ակնարկուած այս տողերով:

Ինչպէս կը անմտի՝ Նեմեսիոսի գիրքը մեծ յարգ բառած է Հայոց քալի, եւ մինչեւ անգամ մնալորտուած: Հրատարակիչը բնագրին ներքեւ շատ տեղ զետեղեր է «Լուծմունք» անուամբ բաւա-կան ուսմանը մեկնութիւն մը որուն հեղինակը կը համարի Գեորգ Սիււապի՝ «ըրոյր զանունն բերեն գրչաբողոք ուրեք ուրեք ի յաւանցս անգ-կան ուսմանը» Գե կամ Գեորգ Նշանակելով՝, Այս «Լուծմունք» կամ մեկնութիւնը հրատարակու-թեան մէջ կանոնաւոր եղանակաւ չեն գրուած, այլ տեղ տեղ յառաւել լուստարութիւն միւրն բնագրին: Ճիշդ նշյնպէս է նաեւ յայն բնագրի հետ եղած համեմատութիւնը. վստօն զի թեկեւ նշանա-կուած են հայոյն յունէն ունեցած խտորանշնքն իրթիւն եւ յունարանութեանքն անհասկնալի տեղերը, որ պարզուած են յայն բնագրին օգնութիւնով եւն, սակայն նաեւ միայն այնչափ: Գլխաւոր թե-րոգթիւնն հոս այն է՝ որ չի նշանակուիլ թէ այս կամ այն տեղ հայոն յոյն բաղմամբիւ ձեռագրացն իր իւրին հետ միարան է կամ ոչ: Հայոյն այս կամ այն կողմացեալ ընթերցուածն իր կարգի ձեռագրաց մէջ կը գտնուի կամ ոչ եւն, որով միայն կարելի էր պայծառ գաղափար կողմէն թէ եւնիւ կարգի էր եւ ինչ արժէք ունէր այն յոյն ձեռագրին, որմէ եղած է թարգմանութիւնս:

Վեց ձեռագրաց համեմատութեամբ եղած է հրատարակութիւնն. սակայն արդէն վերջ տեսնել թէ մինչեւ անգամ ամենակարեւոր տեղ մը չէ նշանակուած ձեռագրաց տարբերութիւնն, եւ բնագրին մէջ առնուած ընթերցումն ոչ միշտ ընտրու-թեամբ եղած է: Հոս ալ գլխաւոր թերութիւնը կը մնայ այն որ ձեռագիրը՝ ուր ուրեք իրենց տարբերութիւնը կը գրուի, որոշ չեն նշանակուիլ, այլ ընդ համար կերպով՝ «այլ օրինակ, որ «մանք», «յօրինակս ինչ» եւն ասու թեամբը: Ասով չենք կրնար զիստալ թէ բնագրին մէջ ընտրուած գրուած ընթերցումն ինչ արժէք ունի. քանի ձեռագիրը միարան են անոր կամ ոչ, եւ այլ նման կէտեր, որոնք բանասիրութեան համար անհրաժեշտ են:

Վերնագում մ'առի թէ ունեցանք տեսնելու որ տեղ տեղ աղաւաղած էր արդէն ինչպէս կ'երեւայ հայոյն տեսած յոյն բնագիրը: Այսպէս տեղ մը բոլորովին անյարկ կտոր մը՝ որ սարգած է յոյնին մէջ, թարգմանուած է նշոտ նշյնպէս՝ ուրիշ տեղ մը, ուր Գաղղիանոսի յիշատակութիւնը լինէ Նեմեսիոս, յոյն քանի մ'օրինակը աղաւաղուած են, այնպէս որ Նեմեսիոսի ընդգիմնախոս պատասխանն իրեն բուն Գաղղիանոսի խօսքն ի վկայութիւն կը բերեն: Ասոնց կարգէն է նաեւ հայոյն տեսած նախնայնայնութեան ասով նաեւ իւր թարգմանութիւնը:

Ոչ տակաւ տեղ աղաւաղութիւնը այն չափի հասած են որ բոլորովին անիմանալի դարձած է ար-

դէն իրթիւն ու յունարանութեամբ խճողալ եւ յոռեղոյն թարգմանութեամբ անհասկնալի եղած հայ բնագիրը: Այս անիմանալի, թերատ ու խառնակ կողմերուն մեծ մասին պատասխանատու-ութիւնն հարկաւ զրաբայ վրայ է. մաս մ'ալ թարգմանչին յունամով միարանութեան արգիւնը, եւ անշուշտ ոչ զոյն բաժին մ'ալ յայն նախնա-գրին: Թարգմանութեան մէջ՝ մասնաւոր վերջերս՝ կան նաեւ պակաս կտորներ, որոնք նշյնպէս պէտպէս պատճառաւ արգիւնը են:

Նեմեսիոսի մասամբ մարդաբանական եւ մաս-ամբ հոգեբանական գրութիւնը 44 գլուխ բաժնուած է: Գլխաց բաժանմունք կան հայ թարգ-մանութեան մէջ նշյնպէս անփոփոխ: Երկու տեղ միայն տարբերութիւն կայ: Հրատարակութեան ժ.Գ եւ ժ.Ե գլուխները հայ ձեռագրաց ինչպէս քանի մը յայն ձեռագրաց մէջ միացած եղած են մէկ գլուխ, որով յամբողջ Ժ.Ե եւն գլուխն է ձեռագրաց ժ.Ե եւն գլուխն, եւ յամբողջար նշյնպէս շարունակուի: Նշյնպէս եւ հրատարակութեան Խ.Գ գլուխը հայ ձեռագրաց մէջ կցուած է Խ.Ե գլուխ հետ. անշուշտ ժամանակաւ կորուած է հոս վերնագրին եւ զկայ բաժանումն, ինչպէս կը վկայէ Խ.Գ գլխոյ վերջն եղած իւր 5 տող պակաս մասը: Նախաւ այս մասին մէջ այլեւայլ ձեռա-գիրը պէսպնականութիւն մ'ունի. օրինակ համար Մ.Ե Մ.աւ. Թիւ 90 Բ ձեռագիրը 43 գլուխ բաժ-նուած է. բայց վերջին գլուխն ըստ հնչոյն երկու մասի անջատելով՝ եղած են 44 գլուխը:

Եղուի կողմանէ խեղճ թարգմանութիւն մըն է Նեմեսիոսի մարդաբանութիւնը: Թարգմանիչն այն կարգի Հայերէն է, որ կարծած են թէ բնագրին բան մը չեն կրնար ընել բայց եթէ ձուլել հայը բոլորովին յունարէնի համեմատ, եւ գրեթէ խօսիլ հայ բառերով յոյն լեզու մը: Թեպէս թարգմա-նութիւնս այս կողմանէ չի հաստատուի բարեբախ-տութեամբ՝ Գլուխ թէ Նշյնպէս անուամբ ծանօթ թարգմանութեանն հետեւն հետեւն ինչպէս ըստ վար ալ չի մնար: Առանց շափազանցութեան թե-րեւս աւելի շատ են հայաբան. յունարեզա կտոր-ներ թարգմանութեան մէջ՝ քան անյունարեզա հայոց մը հասկնալի մասեր. ուստի աւելորդ է բնեղ թէ ոչ միայն բառեր, այլ եւ ամբողջական նախա-դասութիւնք ինչ թեպէս նմանողութիւն են յունա-րէնին: Յաւելուել ասոր վրայ որ թարգմանութիւնս բառական կողմանէ համեմատաւոր շատ աղքատ է. ուսումնական բառեր ու ստույթիւններ կամ ուրու թողուած են թէ եւն միայն են տեղ տեղ՝ կամ յու-նարէնը պարզապէս օրինակուած է կամ անհետեւ թութեանքն նմանցած յունարէնին:

Ընդգիմնութիւն չկայ ի հարկէ որ՝ ուր պէտք է՝ գործածուին նաեւ յոյն բառերը՝ զոր օրինակս խօսքին մէջ, ուր «անարեւին բայց շնչաւոր» անա-տունը կը իշխուի թէ ըլլան «իպէն եւ փալկէ»:

¹ Հմմտ. ի մէջ այլոց՝ էջ 38 եւ Ե. 2—50, Ե. 3—63, Ե. 1, 2—70, Ե. 3—71, Ե. 2—74, Ե. 2—93, Ե. 2—110, Ե. 3—111, Ե. 1—155, Ե. 1, 2 եւն եւն:

² Հմմտ. էջ 106, Ե. 1—107, Ե. 2, 3, 4—115, Ե. 3, 4, 5—139, Ե. 1—151, Ե. 2 եւն:

³ Այս, էջ 87:

⁴ Այս, էջ 139:

¹ Նեմեսիոս, Գաղղա Բնութեան, Ժ.Գ, էջ 85, 3—11 եւ Ե. 1, 8 եւ Ե. 1 մէջ:

² Հմմտ. Նեմեսիոս, Բ, էջ 35, 4 եւ Ե. 1:

դեռևս ... խորհրդանշելու եւ աստիճանելու եւ գաղտնի
կարգը¹ եւն. (συνὴ καὶ τευθιδες ...
χάροισι καὶ χαροκίνοι καὶ σταχοί) ուր միտ գնե-
լու է որ «կարգահետո»-ն յառաջ յոյր «խառնափառ»
ալ կը յիշէ, զոր հայն ի բայ թողուցեր է, բայց ի
փոխարէն «գաղտնակուր» կցեր է վերջը: Ընդգիծու-
թիւն շուրիքը դարձեալ՝ երբ «խելագարութիւն»
կամ «մտաբախտութիւն» եւն բառին տեղ «փռելիք»
կամ² (φραγνίς)³ կը գործածէ եւ այլ նմանները:
Ստիպոյն երբեմն նաեւ այնպիսի տեղեր կը գործա-
ծուին յոյն բառերն որ բոլորովին աւելորդ կ'երեւե-
ան: Այսպէս են հետեւեալ երկրաշափական բա-
ռերը⁴. «ξ-ξίη» ձեւ (χρὶςτος խորանարդ)... էփո-
սոփոթաւ (εὐχισαδεδος բանականացնել, քսանտիսիս)
... փոփոխութիւն (πυραμοειδής բրգաձեւ)... փո-
փոխութիւն (ὀκτάεδρος ութանիւթ, ութակողմն) ...
սպիւնեայ եռանդիւն (σχαλινός անհասարակոր
եռանիւթի) եւն եւն⁵: Բայց ինչպէս այսպիսիք ալ
կրնան մեկնուիլ այնու որ թարգմանիչը կամ չէ ի-
մացած բառին իմաստը կամ չէ կրցած հայերէն յար-
մար բառ գտնել:

Աւելի նորանշան երեւոյթ է հետեւեալը:
Թարգմանիչը կը կարծէ որ թէ անհրաժեշտ է մէկ
յուշարեւն բառին տեղ միշտ միեւնոյն հայ բառը
գնել. եթէ յոյն բառը հարկւր նշանակութիւն ալ
ունենայ, իւր կարծեօք պէտք է որ նոյն նշանակու-
թիւթիւնը ունենայ անհրաժեշտ նաեւ հայերէնը:
Կրնայինք այս տեղ բարձրագոյն օրինակներ բերել:
Բայց կը շատանայ յիշելով մէկ երկու օրինակ:
Ըստ թարգմանիչին՝ կենդանույն ապառ կանքին թո-
ղած է «հաւաններն եւ յաղթելի»⁶, այսինքն «յան-
կալ»⁷ փան զի յուշարեւն օրմած բառն որ «յանկալ»⁸
կը նշանակէ, նախնաբար այլ նշանակութիւն ունի,
այսինքն՝ «մեղ, բրգաձեւ» եւ «յարձակել» գի-
ւել: Այս բառն ունի տեղ՝ յարմար անյարմար
միշտ «յարձակել» թարգմանած է Նեմեսիսի հայ
թարգմանք, որ՝ ինչպէս լաւ մտադիր կ'ընէ հոս
հրատարակիչը, «յոյզ» ուրիշք քառից առաւել՝
քան իմաստից թուի թարգմանիչը: — Ըստ Պղա-
տանի երկերն «Ի բռնութեան հոյո» կը լուծուի, այսինքն՝
ի աստիճանութեան հոյո» (ὅπου τῆς δὲ οὐρανὸς κατὰ)
փան զի δօժուց նախնաբար «արութիւն» կը նշա-
նակէ: Ասոր քով զննելու է Արիստոտելի համար
բառաւոր թէ «սոք» երբ՝ այսինքն՝ արմատ: —
Յիշողութեան սահմանը՝ զոր Պղատոն կու տայ,
թարգմանուած է այսպէս. «փոխութեան զգայու-
թեան եւ իմացման»⁹ «այսինքն» «պոփոխութեան»
որ բառ է զգայութեան եւ իմացման մասայ մէջ
մնալը: Բայց թարգմանիչն հարկ տեսեր է «փրկու-
թիւն» թարգմանել, փան զի յուշարեւն է օտըր-
թիւն որ նախնաբար «աղաւթութիւն» (փրկութիւն)

կը նշանակէ: — Անշուշտ չնշանակուած երանալը
մեկնելով կ'ընէ Նեմեսիս թէ չնշանակուած եւն օտմա-
նակ սիրտը կ'ընդլայնի եւ կը շեղուի: Թարգմանիչն
այս «ընդլայնել» բառին տեղ միշտ «արշնել» կամ
«տարտընել» կ'ընէ. այսպէս՝ «մկուեք են որ արշնել
զախանանան» զտրագոյնն գործարան շնչոյն,¹⁰
կամ «քարէ ման ինչ յօտոյ» բառ արտարոյնը
ստիկն¹¹ այսինքն՝ արտին ընդլայնելուն համեմատ:
Նորանշան թարգմանութիւն հոսան պատահաբար յայտնի
է: Յուշարեւն հոս գործածուած ժաճեղալ բառը
կը նշանակէ¹² արշնել, զտուել. ք) բանալ, ընդ-
լայնել, եւ վերջապէս նաեւ՝ հրամայել եւն: Թար-
գմանիչը պէտք տեսելու է միշտ առաջին նշանակու-
թիւնը գործածելու առաջին իմաստին միտ գնելու:

Աւելորդ է յիշեցնել որ բարբարոս անձաւ
անթիւ ի բառեր տեղծուած են միայն յուշարեւնի
նման բլրուած համար: Օրինակի համար՝ «գիպուած»¹³
«բակա» եւն բառն տեղ «Նիւնիստոյն» բառէ
փան զի այսպէս կ'ըսեն Յոյքը. (τὸ αὐτόματον)
այսպէս են «նախադատութիւն»¹⁴ (προαίρεσις,
որ բառէ՝ «առաջադատութիւն, խորհրդ»): Նոյն-
պէս՝ «յօգումն» (որ մեր արգի «ներգաշնակու-
թիւն» բառին տեղ է.) փան զի յուշարեւն ἄρρονα
(ներգաշնակութիւն) բառին արմատն է ἄρμος որ կը
նշանակէ «յօգումն» եւ «յարմարութիւն» կամ
«միտքանութիւն»¹⁵: Այսպիսեաց լեզուս մը կրնայ-
ինք բերել օրինակ:

Քիչ չկան նաեւ այնպիսի անհնգեթեմ թար-
գմանաւածայ բառեր, որ մեզ անհասարակի պիտի
երեւային, եթէ չունենինք առջեւ իշխ: Ո՛վ կրնար
հասարակ «Նեմեսիսի երրորդ զլուրը կը ընէ թէ
ինչպէս կ'ըլլայ «միտքութիւն» ա՛յնքա՛ն մարմնայ
այսինքն»¹⁶ «նոսր» եւ մարմնայ՝¹⁷ Եւ այսպէս
թարգմանուած է նաեւ մէջ, ուր միշտ «անձն» կը նշա-
նակէ «հոգի»¹⁸ փան զի զնշանակելու ուղեով Յուշարեւն
փոխը՝ («հոգի» կամ հոս աւելի «ոգի») եւ πνεύμα
(բուն «շունչ») բառերուն մէջ, մին միշտ «անձն»
թարգմանիչ է, իսկ երկրորդն՝ «հոգի»¹⁹ զոր օրինակ
«նոսր» բարեխառնութիւն²⁰ եւն: — Աւելի նորա-
շան է հետեւեալը: Նեմեսիսի Է զլուրը կը ճառէ
«Յաղագս երեւոյց»²¹ Ո՛վ կը գուշակէ որ հոս եւ
ամեն տեղ ի թարգմանութեանն՝ «երես» ուրիշ
նշանակութիւն ունի, այսինքն՝ «տեսնութիւն»
կամ «տեսութիւն»²² Ա՛յս խօսք մը²³ «Ընդ թա-
փանցիկս մինչեւ ցիւրաթութիւն բնաւորեցան անցա-
նել երես»²⁴ այսինքն՝ թէ Կոնստանտին թագաւորիկ
իրենք մինչեւ խորքը թէ թագաւորն ու կը տեսնէ:
Եթէ զեղին պտուղ տեսնենք, կ'ընէ Նեմեսիս, եւ
սխալմամբ կարծենք թէ կարողմ է, սխալմամբ Կոն-
ստանտին չէ, այլ միայն: («Ի՞նչ երեսն են որ տեսնեն,
այլ իմացումն»²⁵) Այս զարմանալի թարգմանու-
թեան պատճառն այն է որ այս տեղերը յուշարեւն
օժից բառը կը գործածուի, որ կը նշանակէ «երեւոյց»

¹ էջ 29—30:

² էջ 85, 17:

³ էջ 69—65:

⁴ Ահաւոր օրինակ մ'այս կտորն է (էջ 65). «Չեմիս
զայտոյնի զպիւստապիւն եւ զպատմութեան եւ փրկութեան»
ի սկզբնեացն եւ անպիտան հասարակութիւն, եւն եւն. եւ ասորք
հայ ընթերցող համար զբաւած են:

⁵ էջ 126 եւ Ծ. 2:

⁶ էջ 65 եւ Ծ. 1:

⁷ էջ 45, 5:

⁸ էջ 83, Ծ. 1:

⁹ էջ 83, Ծ. 1:

¹⁰ էջ 108 եւ Ծ. 1:

¹¹ էջ 110, 5 եւ Ծ. 2:

¹² էջ 135, 5 եւ Ծ. 1 եւն:

¹³ էջ 120—122 եւ Ծ. 1 եւն այլուր:

¹⁴ էջ 38, 5 եւ Ծ. 1 եւն եւն:

¹⁵ էջ 14 եւ Ծ. 3—37, Ծ. 2 եւն եւն:

¹⁶ էջ 87, 2:

¹⁷ էջ 75, 19:

¹⁸ էջ 76, 10. «Երես», լատ. յառաժ. եւ այս իմաստով:

գէմք. Գեօպոլիս, անտիթիւն. աչք: 7 — “Գիւսայ և անձին հղափակ խաւ մարմնայ, զի կազմեցէ զնա՝, եւն. այսինքն՝ “պիտայ և հփռայ ինտ՝ Գեօլիս մարմնայ, եւն. (յոյն է՝ ἐπιμελεια, ինտմք, փոյթ) — “Գլափոլիս (այսինքն՝ կարծեօ, ειχαλουντες) օմանք տանէ զպոս, որոց ոչ ամենէքին հետեին: 7 Իրրեւ օրինակ յիշենք նաեւ “Ծայրէ որաւ կոթիւնէն՝, առնթիւն իրը համապատասխանող summae qualitates բացատրութեան, ինչպէս լուսմտադիր էրնէ հրատարակիրը:

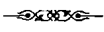
Եւսո եւ այլ անթիւ կամաւոր յօշոտխօսուածեանց մէջ մտած են տեղ տեղ նաեւ ակամայք: Հատ ըստ յայտնապէս չգիտմամբ, սխալ ընթերցմամբ կամ անձիւք հասարակայն թարգմանուած է. մաս մ'ալ գուցէ այնպէս էր արդէն իւր տեսած յոյն բնագրին մէջ: Հոս կը յիշենք քանի՞մբ հասար: Թաճաւ կը զրանները թարգմանուած “ստաղուսն, եւ “ստաղուսն իրը “ստեղուսն եւ “ստեղուսն. 7 զոր օրինակ այս խօսքին մէջ՝ “Տարբերութիւն սոս. Գաւաթայ (Գեօպոլիս) եւ նախախնամութեան 7 Գաւաթայ և անշուշտ այն որ չգիտեմք է թարգմանուած ինչը չէ՞ցէ (Գաւաթայ) եւ չէ՞ցէ (Գեօպոլիս) բառերը: — Ճաշակելիաց գործարարն է “Եգլա... եւ Գլափոլիսն, 7 այսինքն “Բիւր: 7 Աւսար յայտնի է որ չգիտեմք են Նիքթոն (Բիւր) եւ Նիքթոն (Գլափոլիս) բառերը: — “Գալա եւ ... ընդ ստաղուսն հաճեալ...: Բայց ոչ Գլափ: 7 Այս ուրեմն իրաւամբ էրնէ հոս հրատարակիրը թէ թարգմանիչը բնագրին օսէ ձէ մէնտո (ոչ միշտ սօղոյն) կարգացեր է... մեքսթո (Թագաբեկին), եւ կամ այսպէս էր արդէն իւր նախաբանգիրը: — Նեմեսիս յիշելով Եւնոմիոսի վարդապետութիւնը՝ թէ “անձն (այսինքն՝ չօգրին) սահմանեց այսպէս: “Իւթիւն անմարմին՝ ի մարմնի ստացեալ, 7 ի յաւելու նաեւ՝ թէ այս “Իւթիւն անմարմին բառերն՝ Ի Պլաթոնէ էառաջ նոյն գիտականք: Հայրն մէջ ասոր տեղն է “Ի Եւրոպոս-Բիւնէ էառաջ անյարմար խօսքը: Եւստին է որ էք տօ Սկալաուոս (Ի Պլաթոնէ) եւ էք տից ձից ձիւս (Ի Եւրոպոս յիշելով) չգիտեմք են, կամ այնպէս էր արդէն Հայրն տեսած բնագիրը: — “Եւստին Գեօպոլիսն, 7 Գեօպոլիսն “այսպէս ինտափոխէ ինչպէս էր թարգմանին յետինը: Գաւաթայն այն է որ յոյն է հոս օմտ օփոլիստա Գլափ, իսկ օփոլիս (եւ իւր միջականք օփոլիստա ըստ սեռին) կը նշանակէ “խմաւորութիւն, “խմաւորութիւն (եւ Բլափ, “Եւրոպոլիս, “ուսանել, 7) բայց կը նշանակէ նաեւ Եւրոպոսութեամբ եւ հետեւի պատրել, այս իմաստով է թարգմանիչն “ստեղիւրէլ բառը: — “Չմտաւ անձնը փոփոխութիւն եւ գաւաթել, 7

հոս “փառաւորել, 7 բային անձա՞հ ըլլալը յայտնաբերան է եւ պէտք է ըլլալ “Խորհել, 7 կամ “Խորհել: 7 Եւստին հոս ծօծա՞հ բառը կը գործածէ որ կը նշանակէ՞ ա) պատուել, փառաւորել, 7 Խորհել, կարծել, համարել: Աւսար թարգմանութեան սխալ մըն է այս կտորն ալ:

Ի Եւստին այս մեր ընտելութիւնը կը փակենք օրինակաւ մ'որ կը ցուցնէ զրոյս նիւթ ակուն արտաբերութիւնը լեզուի եւ նաեւ թարգմանութեան մէջ՝ մտադիր ընելով որ սոյն խօսքն (եւ այլ անթիւք) զրուած են անյունազէտ Հայոց համար: Այլեւս կարծիքներ յիշելով Նեմեսիոս կը յաւելու թէ “Եւ կալուտ յաւելաւ ի փառաւորագլուխին ինքնին. 7 (բառակաւ) Καί κρατεί μάλλον παρὰ τοὺς ἐνδοξότετοις τὸ πρότερον. որ բեւէ թէ “Եւ առաջին (Ի կարծեալ) յաղթեալ տիրէ առ ակաւաւորն (այսինքն՝ հաշակաւոր փիլիսոփայ): Եւ այս գէտ լուսկտրներն է:

Այս ամենն ի հարկէ թարգմանութեան լուսկտրութիւնն է. եւ արդեամբք թարգմանութիւնն իւր արուել բառակաւութեամբն եւ առաւել եւս յունախօս գերի լեզուան հաճոյական երեւոյթ մըն չէ հայ մասնագործութեան մէջ, թէ եւ այս երկու կողմէն ալ աւելի յոռեգոյններ կան եւ զԺախտաբար բառական ստաղ թէ ուսով: Միւս կողմէն թարգմանիչն գտնէ բարի կամքն ու ճիշդն այսպիսի իմաստաբարկան գործերը հայ սերունդ մատչելի ընելով արժանի է ամենայն յարգանայ: — Գոփութեամբ պէտք ենք յիշել որ հրատարակիչն այսպիսի յունախօս տեղերը լուսաբան է ծանօթութեանց մէջ:

Մեր Մասնագործանի Թ. 90Բ ձեռագիրը՝ զոր առիթն լեւեցանք յիշելու, նարագոյն Ժամանակի անյնչառակարան ընդօրինակութեան մըն է անձնօթ ձեռագրէ մը: Հրատարակութեան ու նեցած իւր տարբերութիւնը համեմատաբար աննշանակ են, որոնց վրայ խօսել այժմ մեր նպատակն չուրս է: 4. 8. 8.

ԱՅՈՒՐԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆ Ի ՓՈԳՐ ԱՅԻՆ

ԱՐԴԵՐԱՐԻԹԻՒՆ Ի ՓՈԳՐ ԱՅԻՆ

ՏՐԱՊԵՏԻՆԵՆ Ի ՎԱՐԻՆ

Յարիս, 29 Սեպտեմբեր 1890:

Ի. Թ. օրն որ կեցանք ի Տրապիզոն՝ գործածեցինք մեր ուղեւորութեան պիտոյքը թէ եւ ոչ առանց զԺախտաբար թէ եւն՝ հայթայթելու: Բայց ի մեր գաղղիական անցագրէն՝ առինք Բեւիլիէ մը, այսինքն՝ հրաման Պետութեան մէջ չըլլելու, գարեւալ մեր վիշտաբանեան եւ մարթիան հրացանները կրելու արտառագիր, եւ վերապէս նաեւ պաշտօնադրութեան մը, այսինքն՝ Տրապիզոնի վարկին մասնաւոր յանձնարարագիրը, որով աշխարհապահ ստեղիւրէլ օգ-

1 Ել. 37 և Ե. 1.
2 Ել. 43, 10 և Ե. 3.
3 Ել. 60, 21 և Ե. 1.
4 Ել. 44 և Ե. 1 և Ե. 1.
5 Ել. 80, 29 և Ե. 3.
6 Ել. 115, 19 և Ե. 3.
7 Ել. 43, 3 և Ե. 1.
8 Ել. 39-40, 1 և Ե. 1.
9 Ել. 41, 10 և Ե. 1.

1 Ել. 32, 7 և Ե. 2.